

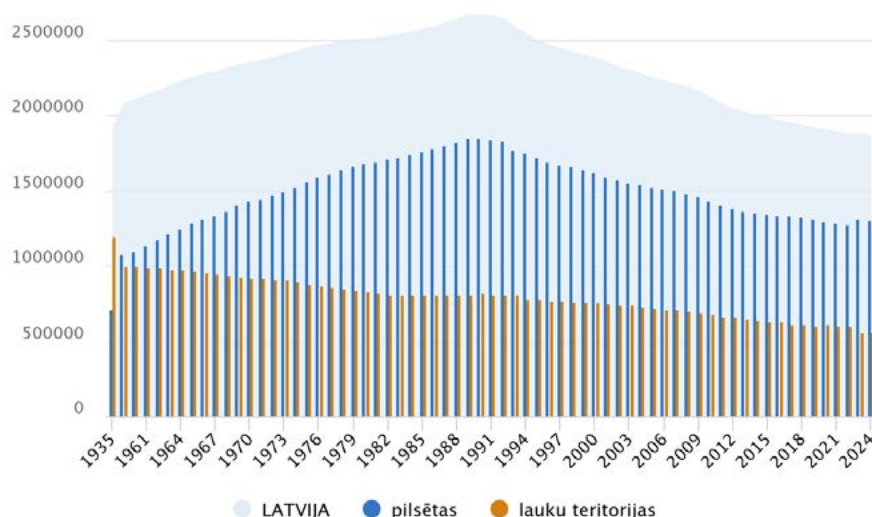
BŪVĒT CITĀDI: KOPĒJI RESURSI, RŪPES UN ARHITEKTŪRA, KAS JAU IR

Marija Katrīna Dambe
Vidzemes Augstskola

Mums visapkārt ir apbūvētā vide. Gan Latvijā, gan Eiropā – vai tās būtu sarūkošas vai augošas pilsētas – esošās apbūves apjoms pārsniedz mūsu spēju to pilnvērtīgi izmantot. Tukšas skolu un daudzdzīvokļu ēkas reģionos, rūpnīcas un kolhozi, kas iesaluši laikā – tie stāv ne tikai kā atgādinājumi par agrāku laiku kontroles un ražošanas sistēmām, bet arī kā materiālu resursi ar vēl neizmantotu potenciālu. Tajā pašā laikā sarunas par arhitektūru bieži vien sākas ar tukšu lapu – ideju radīšana no jauna, projektēšana, sākot ar formu, un būvniecība uz “tukšas vietas”. Bet pasaule nav tukša. Tā ir piesātināta – ar ēkām, atmiņām un uzkrātu vērtību. Tomēr tas bieži vien paliek neredzams – maketos, būvprojektos, stratēģijās. Šim paradoksam – pārpilnības un trūkuma līdzpastāvēšana – būtu jāatrodas mūsdienu arhitektūras diskusiju centrā. Latvijā vien ir tūkstošiem ēku, kas stāv tukšas, tiek klasificētas kā vidi degradējošas vai gaida savu atdzimšanu. Piemēram, Rīgā šobrīd ir 1256 vidi degradējoši objekti (Rīgas valstspilsētas pašvaldības Īpašuma departaments, 2025). Tajā pašā laikā turpinās aktīva jaunu dzīvojamo, biroju un publisko ēku būvniecība. Ko nozīmētu sākt arhitektūras procesus nevis no tukšuma, bet ar atbildību pret jau esošo?

Latvijas apbūvētā vide ir veidojusies ilgā periodā, mantota, izaicināta un pārveidota caur dažādiem politiskajiem režīmiem, likumu ietvara prasībām vai sabiedrības darbībām. Padomju okupācijas periods ir atstājis ļoti sarežģītu manojumu gan apbūves kvalitātē vai tās trūkumā, gan arī kopīpašuma jautājumos. Pēc neatkarības atgūšanas, īpašumu privatizācijas process, kurā īpašnieki ne tikai ieguva savas dzīvojamās platības kvadrātmetrus, bet arī daļas no ēkas kopējām telpām un konstrukcijām (Ukenābele, 2021). Sekas sajūtamas it īpaši šobrīd, īpašniekiem nespējot vienoties par daudzdzīvokļu ēku uzturēšanu un atjaunošanu, tā kavējot klimatneitralitātes prasību sasniegšanu valsts līmenī, kā arī veicinot ēku novecošanos.

Līdzīga aina paveras arī ārpus pilsētām – Latvijas mūsdienu lauku ainavas pārņem tukšums. Dažādu faktoru kopsalikums, gan dzimstības mazināšanās, gan pārvākšanās uz pilsētām, gan emigrēšana (attēls Nr.1), tas viss atstāj pēdas gan materiālajā, gan nemateriālajā vidē. Nesenā diskusijā pierobežas pilsētā Kārsavā, kad iedzīvotājiem tika uzdots jautājums par viņu drošības sajūtu, atbildēs izskanēja nevis bailes par agresora un kara tuvumu, bet gan par kopības trūkumu – par esošiem vai aizgājušiem kaimiņiem, par idejām radīt lietas un vietas kopīgi. It visur Latvijas laukos, bet it īpaši pierobežā redzamas ainas ar pamestām viensētām vai tukšām skolām.

Attēls Nr. 1 Iedzīvotāju skaits pilsētās un lauku teritorijās. Avots: Centrālā statistikas pārvalde.

Taču tieši šis “jau esošais” gan pilsētās, gan laukos visbiežāk paliek ārpus profesionāļu vides intereses. Būvniecības industrija – tās normatīvi, finansējuma mehānismi un darba plūsmas – pārsvarā ir orientēta uz jaunu ēku radīšanu. Arī arhitektu un inženieru izglītība lielākoties balstās pieņēmumā, ka projekts sākas ar tukšu lapu. Pārbūve, pielāgošana un darbs ar neparedzamo – gan telpiski, gan sociāli – tiek uztverts kā izņēmums, nevis kā pamata pieeja. Rezultātā tiek zaudēta iespēja attīstīt vidi, kas balstās uz jau ieguldīto materiālu, darbu, atmiņām un piederības sajūtu. Un sekas ir ne tikai sociāli raksturojamas, bet arī parādās būvniecības statistikā par ietekmi uz vidi. Nozare rada gandrīz 40% siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisiju (Eiropas Parlaments, 2023), ir lielākā jauno resursu patērētāja, un tajā pat laikā lielākā atkritumu radītāja (Eiropas Komisija, n.d.). HouseEurope Eiropas pilsoņu iniciatīvas virzītāji apgalvo, ka līdz 2050. gadam būs visā Eiropā nojaukuši divus miljardus kvadrātmetru – vairāk nekā veselu Parīzi vai Berlīni (HouseEurope!, n.d.).

Ja gribam vērst situāciju uz labu, saglabāt vietu identitātes un tajā pat laikā mazināt būvniecības milzīgo negatīvo ietekmi uz vidi, nepieciešamas alternatīvas pieejas. Kaut kas, kur pielāgošana, pārbūve un vietu atdzīvināšana netiek uztverti kā vienas reizes eksperimenti, bet gan sistemātiska, rūpīga un kopīga darbība – vietas, kas veidotas kopā ar cilvēkiem, kas tur dzīvo un strādā. Lai nonāktu pie šādas pieejas maiņas, nepieciešama ne tikai attieksmes, bet arī politikas maiņa, kurā prioritāte tiek piešķirta tam, kas jau ir. Davosas deklarācijā par augstvērtīgu būv kultūru uzsvērts, ka “būvēta vide ir gan kultūras izpausme, gan kolektīvas identitātes veidotāja” (Europe’s Ministers of Culture, 2018). Caur šo var saprast, ka attieksme pret esošo apbūvi nav jautājums tikai par energoefektivitāti vai estētiku – tās ir rūpes par sabiedrības kopīgajiem resursiem. Uztverot esošo ēku pielāgošanu mūsdienu vajadzībām nevis kā fiksētu risinājumu, bet kā koprades procesu, daudz lielāka uzmanība tiek pievērsta cilvēku vajadzībām un izmantotajiem resursiem, procesā iesaistītajiem veidojas atbilstības sajūta arī nākotnē, kas nozīmē vēlmi vietas uzturēt arī pēc to transformācijas procesa beigām. Atšķirībā no klasiskas projektēšanas, kurā uzmanība tiek vērsta uz formu, mūsdienu arhitektūrai jāklūst par rīku, par platformu, kas iespējo kopradi, veido vietas, kur cilvēki satiekas un vēlas uzturēties, veido atmiņas, mācās viens no otra un piedalās savas vides un visas sabiedrības veidošanā.

Uztvert tukšumu nopietni nenožīmē idealizēt pamestību. Tas prasa *atmācīties* kontroli pār rezultātu, steigu un tieksmi pret tīrību arhitektūrā, un mācīties no jauna – pieņemt sarežģītību, dzīvot ar neskaidrību un darboties ar rūpību. Šis žurnāls – *co-creat[ed]* – ir tapis no domāšanas maiņas, un tā ir atbilde uz iztrūkstošo diskusiju telpu mūsu reģionā. Šī nav vienkārši platforma, kur publicēt savu pētījumu rezultātus – tā ir kā kopīga telpa, kopresurss: vieta, kur pārbauzīt, dalīties praksēs un līdzradīt jomu, kas vēl tikai veidojas. Saskaroties ar klimata, sociālās nevienlīdzības un telpiskās netaisnības krīzēm, arhitektūrai un būvniecībai no jauna jāuzdod sev jautājums: kam tā kalpo?

Eiropas Parlaments. (2023). *Parlaments atbalsta plānu līdz 2050. gadam nodrošināt klimatneitrālas ēkas*. Eiropas Parlaments. <https://www.europarl.europa.eu/news/lv/press-room/20230310IPR77228/parlaments-atbalsta-plānu-līdz-2050-gadam-panakt-ēku-klimatneitralitati>

European Commission. (n.d.). *Construction and demolition waste – European Commission*. European Commission – Environment. Retrieved May 29, 2025, from https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/construction-and-demolition-waste_en

Europe’s Ministers of Culture. (2018). *Davos declaration: Towards a high-quality Baukultur for Europe*. Davos Declaration. <https://davosdeclaration2018.ch/en/>
HouseEurope! (n.d.). *Goals*. HouseEurope! – European Citizens’ Initiative. <https://www.houseeurope.eu/157-goal>

Rīgas valstspilsētas pašvaldības Īpašuma departaments. (2025). *Grausti*. Rīgas valstspilsētas pašvaldības Īpašuma departaments. Retrieved May 27, 2025, from <https://grausti.riga.lv/>

Ukenābele, I. (2021). *Skaitļi un fakti: Bez izmaiņām esošajā kārtībā «renovācijas vilni» Latvijas daudzdzīvokļu ēkas var nesagaidīt. LSM*. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/skaitli-un-fakti-bez-izmainam-esosaja-kartiba-renovācijas-vilni-latvijas-daudzdzīvokļu-ēkas-var-nesagaidīt.a391358/>